

Dějiny děkanského kostela sv. Gotharda v Českém Brodě

Osídlení historického jádra Českého Brodu spadá až do 12. století, kdy zde vznikla malá trhovská osada jako zastávka dálkového obchodu na místě **brodu**, vzdáleného den cesty od Prahy, Kouřimi i Kolína. Nad tímto brodem založil na tzv. „Trstenické stezce“ (spojovala Prahu s jižní a východní Evropou) pražský biskup Jan I. (1134 – 39) celnici a trhovskou osadu s románským kostelem sv. Gotharda (podle staré místní tradice se tak stalo roku 1136). Z původního románského kostela se dochovalo kompletní zdivo lodě z pískovcových kvádrů, dnešní sakristie, se zazděným portálkem na původní tribunu (objeveným byl při opravě kostela v roce 1992). V této době tedy začíná místní farní správa, ovšem jméno prvního faráře – Ondřeje – máme až z roku 1361. Proč byl kostelík zasvěcen právě sv. Gothardovi a kdo to vlastně byl? Sv. Gothard byl původně benediktinský mnich a následně i biskup v Hildesheimu v Bavorsku a byl svatořečen roku 1131, tedy přibližně pět let před stavbou brodského kostela. Poněvadž jeho ostatky získal krátce nato pražský biskup, který byl zároveň stavitelem brodského kostelíka, měl je volně k dispozici a mohl jejich část darovat do Brodu (ve středověku totiž platila zásada, že každý kostel má mít alespoň malou část z ostatku toho světce, kterému byl zasvěcen) – sv. Gothard je patronem proti krupobití a modlí se k němu všichni, kdo mají dnu a revmatismus.

V průběhu 14. století přestala tak malá stavba dostačovat značně se rozvíjejícímu městu, a tak rozhodl první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic přestavět drobnou stavbu na gotickou trojlodní baziliku (tj. s prostřední lodí výrazně vyšší) se dvěma věžemi v průčelí, rozdělenou uvnitř třemi páry hrotitých mezilodních arkád na osmibokých pilířích. Výstavba lodi se protáhla až do období episkopátu Jana z Jenštejna, za něhož byla akce dokončena v letech 1397 – 1402. Na dokončení stavby kostela se možná podílela i arrasovská stavební huť (?), která v té době na Kolínsku působila. Svou podobou se českobrodský chrám nejvíce blížil nedalekému arciděkanskému kostelu sv. Štěpána v někdejší královské Kouřimi.

Krátce po vypuknutí husitské revoluce dobyli město v dubnu 1421 husité a podle svého zvyku v místním kostele upálili zdejšího faráře i s dalšími 18 katolickými kněžími a ostatními katolickými měšťany, kteří se odmítli zřítí svého vyznání – při tomto požáru se pochopitelně zřítily i klenba a střecha. Navíc byla narušena i statika jižní lodi, kde údajně do poloviny 15. století vznikaly takové trhliny ve zdi, že se odtrhla celá klenba.

Po husitských válkách zde již – až na jednu výjimku – působili jen utrakvističtí faráři, od 16. století pak luteránští (v této době působil i literátský bratrstvo – latinské a české). Následně byl kostel pozdně goticky opraven roku 1457, ovšem už roku 1512 znovu vyhořel. Další oprava proběhla po třetím požáru (vzniklém nedbalostí uherského vojska) v roce 1613 v renesančním stylu, pod vedením blíže neznámého českobrodského stavitele Honse Vayse(?). Během této opravy bylo nově zaklenuto trojlodí renesančními lunetovými klenbami s dekorativními štukovými žebry oblého profilu, která v každé lodi vytvářejí iluzi tří šestidílných polí a vycházejí v hlavní lodi z volutových konzol s iónskými hlavicemi a reliéfy cherubínů. Současně byly zvýšeny boční lodě kostela o prostory ochozů (empor), které se do prostoru lodi otevírají otvory s půlkruhovými záklenky, vzniklými z oken původní baziliky - a to vše zřejmě pro potřeby utrakvistického literátského kůru.

Po bitvě na Bílé hoře byla duchovní správa v rámci rekatolizace opět navrácena katolické církvi – dokonce byla zdejší fara povýšena na sídelní děkanství - ovšem bez patřičného hmotného zajištění, a tak se po roce 1627 zdejší administrátoři velmi rychle střídají (mezi lety 1627-1639 se zde vystřídal osm kněží) a navíc spravují území mnoha neobsazených okolních farností (dočasně byly z okolních far obsazeny v 50. a 60. letech krátce Vitice, Přistoupim a Skramníky). Teprve roku 1730 byly od zdejší správy odděleny Tismice, čímž příjmy místního děkana poklesly natolik, že kněz Jindřich Antoni musel šest let šetřit na předepsaný poplatek k instalaci za děkana. V této době se také prosadil zvyk konat na sv. Gotharda procesí do Č. Brodu z dalekého okolí i desítek kilometrů a roku 1746 byl ve městě založen kapucínský klášter sv. Máří Magdaleny (zrušen 1781).

Dnešní charakteristickou podobu s věží a dynamickým průčelím získal chrám při přestavbě v letech 1765-1772 podle projektu významného architekta J.J. Wircha, který mj. projektoval i majestátní přestavbu arcibiskupského paláce na Hradčanech. Při barokní přestavbě byly mimo jiné zbořeny obě gotické věže až do výšky lodi a bylo vybudováno nové průčelí s jednou věží nad jeho středem, které jako kulisa zakrývá původní gotické průčelí. Nicméně je potřeba říci, že obě věže byly už podle zprávy z roku 1671 ve velmi špatném stavu (i z pohledu statiky!) a jedna (krytá šindelem), ve které byly věžní hodiny, dokonce hrozila sesutím, především kvůli své neúměrné výšce, a zdi v podvěží byly uvnitř popraskané. Druhá věž zase pro změnu neměla střechu a vždy za bouřky do ní pršelo, což pochopitelně nijak nepřispívalo k dobrému stavu celé stavby (později byla ale zastřešena jehlancovitou střechou).

V 17. století by nás kostel uvnitř překvapil svou strohostí a chladným prostředím. Jednak to způsobovalo špatné osvětlení (dobře vidět bylo vlastně jen v presbytáři a

zvláště tmavá byla jižní loď). Také se zdá, že kostel nebyl v lodích omítnut, ale bylo vidět holé kamenné zdivo ozdobené freskami a dekorativní malbou. Na zdech bylo vymalováno velké množství erbů starých českobrodských rodin a cechů. Na stěnách viselo jen pomálu obrazů, vlastně jen tři renesanční epitafy (deskové obrazy mající připomínat vyobrazené zemřelé osoby). Nejhonosnější, epitaf byl zavěšen na sloupu naproti kazatelně (asi v místě dnešní křitelnice), měl tvar otevřené archy, byl zlacený a doplněný mnohými plastikami, na jejímž středu byl výjev křtu Páně, na vnějších křídlech bylo ukřižování a postavy mrtvých donátorů. Z toho epitafu se doposud dochovala dřevěná deska s renesanční malbou křtu Ježíše Krista, dnes v majetku českobrodské farnosti. Je to vlastně jediná věc z vybavení kostela sv. Gotharda z této doby (17. století), která dnes existuje! Zajímavostí také je, že ještě v této době (1671) se k ukládání Nejsvětější Svátosti používalo dodnes existující kamenné pozdně gotické pastoforium (schránka na uchování hostií a Nejsvětější svátosti) vlevo od hlavního oltáře. Zároveň v této době ještě existovalo příčné břevno přetínající hlavní loď, v jehož středu byl dříve vztyčen kříž s korpusem. Další skutečnost, dnes těžko představitelná, je ta, že prostor kolem kostela sloužil v 17. století jako hřbitov, čili se pohřbívalo přímo ve středu města u náměstí! Pouze nepokřtěné děti (mrtvé plody) se pohřbívaly za městem. Celý hřbitov byl obehnán zdí s pěti vchody.

Na počátku 20. století byl už stav kostela opět velmi špatný a nevyhnutelně potřeboval zásadní opravu. Redaktor Jozef Miškovský v Našich hlasech roku 1910 (č. 53) napsal – *kostel propadá kvapem zkáze. Na štědrý večer padající kusy zdiva a tašek div nezabily paní Havlíkovou, někdy ráno na Boží hod propadlo se pak kus střechy i s laťovím. ... Až za vzniklé paniky – nechceme ovšem býti dobrými proroky – budou vynášeti z kostela hromádky mrtvolek našich nevinných umačkaných dětí, nevíme, na koho se bude svádět vina.* Město Český Brod, patron kostela, totiž tehdy dlouho odmítalo uvolnit na obnovu peníze. Teprve roku 1912 k uvolnění peněz městské zastupitelstvo svolilo, i když už roku 1906 oslovilo pražského architekta Františka Mikše k vypracování plánů na generální opravu. Architekt Mikš tehdy vyhotovil celkem tři projekty, z nichž jeden vám právě dnes představujeme. Mělo při něm dojít k vysoce radikální regotizaci celé stavby (včetně interiéru), včetně ubourání průčelí i celé věže. Musíme si uvědomit, že celá druhá polovina 19. století se nese v duchu historizujících slohů a purismu, kdy se památky ve velkém přestavují tak, aby vypadaly slohově jednotně a zároveň co nejvíc starobyle – stačí uvést případ hradu Karlštejna, katedrály sv. Víta nebo nedalekého kostela sv. Štěpána v Kouřimi či kostel sv. Bartoloměje v Kolíně. Tehdy také upadlo baroko v nemilost většiny společnosti a převládl názor, že baroko je úpadkovým slohem (dokonce se mu posměšně říkalo „copatý sloh“) – proto mnozí kněží likvidují barokní mobiliáře chrámů a nechávají je často regotizovat. Nakonec ale v Českém Brodě zvítězila varianta výrazně nejlevnější, tj. kostel nepřestavovat a jen ho celý důkladně zevnitř i zvenku opravit, což bylo z dnešního pohledu rozhodnutí navýsost šťastné. Další větší opravy stavby se uskutečnily v roce 1935 a naposledy v letech 1992–94. V letech 1972-1973 zde také byla uskutečněna velice radikálně liturgická obnova interiéru, jejíž mnohé úpravy byly v posledních dvou letech přehodnoceny a vráceny do stavu „ante quem“.

Od doby poslední velké obnovy uplynulo sto let a problém se stavem kostela opět doslova buší na dveře – v uplynulých letech byla sice opravena fasáda a věž v průčelí, ovšem jen úsporně a nedávno opět začaly opadávat kusy omítky. 13. března 2010 se pak zřítily velká část korunní římsy i s kusem zdiva a je jen otázkou času, který úsek římsy ji bude následovat. Ani střecha není o poznání v lepším stavu.

Z tohoto důvodu musel být urychleně uzavřen prostor před hlavním vchodem. Plný význam této pamětihodnosti si každý obyvatel našeho města uvědomí tehdy, podívají-li se na libovolný propagační materiál Českého Brodu – na drtivé většině z nich je zachycen či prezentován také děkanský chrám, nejstarší dochovaná stavba ve městě.

Zastavme se nyní ještě u vnitřního vybavení kostela - každého návštěvníka upoutá především hlavní oltář v presbytáři. Zhotovený byl roku 1781 ve slohu pozdního barokního klasicismu významným a velmi slavným českým řezbářem a sochařem Ignácem Františkem Platzerem (1717-1787) roku 1781 – oltářní obraz je ovšem až pozdější z roku 1857 od Josefa Hellicha (nahradil obraz původní, nyní nezvěstný). Po stranách oltáře jsou pak sochy sv. Petra a Pavla. Vybavení kostela bylo následně roku 1790 doplněno empírovou zpodobnicí, křtitelnicí se sousoším Křtu Páně a především kazatelnou od českobrodského měšťana a řezbáře Jana Mezdřického.

Nejcennější a nejstarší památkou kostela sv. Gotharda je ale pastoforium z konce 15. století ve slohu tzv. Vladislavské gotiky – pastoforium (později nahrazené tabernákly) bylo nejposvátnější místo v katolických kostelích určené pro ukládání liturgických nádob a především Eucharistie. Do něho měl a má přístup pouze kněz nebo člověk knězem pověřen, nesmí do něj nic vkládat, brát nebo s ním jakkoli manipulovat nikdo jiný. Je to věžovitá stavba s reliéfy Zmrtvýchvstalého a Zbičovaného Krista, s železnými dvířky a vrcholící symbolem křesťanské lásky – soškou pelikána krmícího svá mláďata.

Kromě toho má ještě kostel další boční oltáře – sv. Jana Nepomuckého v severní lodi s obrazem z roku 1820 od Viléma Kandlera a mnohem cennějším obrazem sv. Prokopa nad ním; nepřilíš hodnotný oltář Božího hrobu v severní kapli; oltář Panny Marie bolestné se sochou Marie s mrtvým Kristem na klíně – tuto kapli si ze svých prostředků zřídily v 18. století místní zbožné měšťanky; v severní lodi pak oltář Nejsvětější Trojice se soškou Pražského jezulátka a sochami patronů proti požáru – sv. Vavřince a sv. Floriána; boční oltář P. Marie Zellské, který nechal zhotovit na konci 18. století bývalý cisterciák Adam Kramář, který zde dožíval po zrušení svého kláštera Josefem II. – obdobně financoval obnovení oltáře sv. Jana bývalý benediktin Marián Schön, který zde na konci života sdílel stejný osud.

Z obrazů stojí za povšimnutí kvalitní barokní práce – sv. František Xaverský v presbytáři ze 17. století, který sem byl zakoupen bohatým brodským měšťanem Janem Vejvodou ze Stromberka kolem roku 1780; naproti němu pak obraz sv. Františka z Assisi ze zrušeného místního kapucínského kláštera; vedle něho pak obraz Panny Marie se sv. Václavem a Vojtěchem z 18. století, což byl původně oltářní obraz od sv. Jana Nepomuckého. Kromě nich si mohou návštěvníci chrámu podél všech zdí všimnout 14 obrazů křížové cesty, pocházející původně z filiálního kostela sv. Bartoloměje v Bylanech a sem instalované roku 2010 – jedná se o práci anonymního malíře z 18. století.

Kostel sv. Gotharda je zapsán do Ústředního seznamu nemovitých kulturních památek ČR pod číslem 37731/2–712.

• VI.J. Mrvík